

УДК 342.734

Ірина Орловська,

канд. юрид. наук, доцент кафедри конституційного права
та теоретико-правових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВИПУСКНИКІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ПРАВО»

Статтю присвячено дослідженню стереотипів працевлаштування випускників спеціальності «Право». Пов'язано український менталітет із сучасним станом працевлаштування молодих спеціалістів в Україні. Визначено найбільш характерні стереотипні проблеми молодих юристів та роботодавців щодо працевлаштування після закінчення ВНЗ.

Ключові слова: вища освіта, вищі навчальні заклади, менталітет, правнича професія, працевлаштування, стереотип.

Постановка проблеми. Перехід до ринкових відносин та європейська інтеграція України останнім часом зумовили значне зростання попиту на освітні послуги та певного роду тенденцію до отримання диплому про вищу освіту. Таке прагнення є, звісно, похвальним, проте суспільство все ж таки рік у рік стикається з однією з найбільш проблем сучасності – виходом на ринок праці випускників ВНЗ.

Молоді дипломовані фахівці з відповідним рівнем професійно-освітньої підготовки прагнуть працевлаштуватися за фахом, щоб робота відповідала їхнім вимогам. Успішне працевлаштування випускників ВНЗ – це вдалий старт у кар'єрному становленні особистості. Водночас за умов незбалансованості попиту та пропозиції на ринку праці, недостатньої дієвості державних механізмів сприяння зайнятості молоді, невідповідності рівня освітньо-фахової підготовки частини випускників ВНЗ запитам ринку праці та деколи завищених вимог до них з боку роботодавців виникають значні проблеми у процесі працевлаштування. Як наслідок, замість працевлаштування за отриманою спеціальністю, майже половина випускників ВНЗ щорічно перебувають у пошуках бажаного робочого місця. Відсутність перспектив працевлаштування істотно впливає на мотивацію поведінки молодих людей, загострює взаємовідносини у молодіжному середовищі і, як наслідок, може призвести до соціальної дезадаптації та формування особистісної деструктивної поведінки.

Стан дослідження. Питання зайнятості та працевлаштування працездатного населення перебувають у центрі уваги таких учених, як Д. Богиня, В. Васильченко, О. Грішнова, М. Долішній, Е. Лібанова, В. Петюх та ін. Проблеми взаємодії ринку праці з іншими ланками соціально-економічної системи висвітлено в працях С. Бондур, А. Горшкова, І. Куліш, О. Оніщенко, О. Непочатенко та ін.

Також до вирішення питання безробіття молоді зверталася велика кількість зарубіжних та українських науковців, зокрема: Дж. М. Кейнс, А. Маршалл, А. Оукен, В. В. Адамчук, Б. М. Генкін,

І. М. Чистяков, П. О. Нікіфоров, Д. Акімов, А. О. Вольська, О. А. Грішнова, М. І. Долішній, Л. М. Колишня, О. Пазюк, О. Пономарьова, В. Юрчишин, Г. В. Левчук.

Новизна даного дослідження полягає в тому, що неефективність державного регулювання працевлаштування молоді в Україні негативно впливає на суспільні відносини. А суспільство, як зворотна реакція на те, що відбувається, починає створювати стереотипні уявлення про старт кар'єри молодого фахівця. Роботодавець не зацікавлений у практичній підготовці вчорашнього випускника ВНЗ, що викликає негативне ставлення до нього і, як результат, до держави.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай стереотипні уявлення про певні суспільні явища виробляються на основі порівняння їх із внутрішніми ідеалами, які створюються самими людьми і без яких ми не можемо рухатися далі. Словник іншомовних соціокультурних термінів визначає стереотип як стандартизований схематичний образ або уявлення про певне явище, процес, об'єкт, часто емоційно забарвлений, сталий, що складається переважно під впливом соціальних умов та попереднього життєвого досвіду [1].

Американський журналіст та соціолог Волтер Липпман розуміє стереотип «як особливу форму сприйняття навколишнього світу, що безпосередньо впливає на почуття людини ще до того, як вони нею усвідомлюються [...], бо «існує певний зв'язок між подіями, які відбуваються зовні, і свідомістю, через яку вони (ці події) пропускають...» [2, с. 102]. Людина, намагаючись осягнути навколишній світ у всіх його суперечностях, створює «малюнок у своїй голові» стосовно тих речей і явищ, які вона безпосередньо не спостерігає, маючи більш-менш чітке уявлення (яке не обов'язково може бути істинним) про частину з них ще до безпосереднього контакту. Стереотип, на думку вченого, це і є те знання про предмет, що існує у свідомості й впливає на безпосереднє його сприйняття індивідом; може бути доволі стійким, зафіксованим у певному образі [2, с. 104].

Ці твердження В. Ліппмана дозволяють припустити, що подібні уявлення-стереотипи формуються під впливом культурного оточення індивіда, даючи змогу людині скласти уявлення про світ загалом, вийти за межі свого вузького соціального, географічного і політичного оточення. Окрім того, аналізуючи ознаки, притаманні стереотипу, В. Ліппман доводить, що стереотипи здебільшого – це упередження, які керують процесом сприйняття, «маркують об'єкти або як знайомі, або як дивні й незвичні, поглиблюючи відмінності за цим параметром: дуже знайоме подано як дуже близьке, а дуже дивне – як абсолютно чуже. Ці відмінності зумовлені характером дрібних знаків, що варіювані в діапазоні від справжніх індексів до незрозумілих аналогій. Вони наповнюють свіже сприйняття колишніми образами і проєктують на світ те, що було приховано в пам'яті» [2, с. 104].

При цьому В. Ліппман зазначає, що з історичного погляду образи можуть бути неправдивими, а з морального – недостойними, але все одно вони залишаються образами [2, с. 106].

Таким чином, ми підходимо до розуміння подальшого правового визнання та правової реалізації будь-якого соціального, економічного, політичного явища, яке залежить від певних домінуючих факторів, які природно впливають на незалежність такого правового трактування. Тут ми підійшли до важливої складової частини будь-якого суспільства – менталітету, що формується у суспільстві протягом тривалого часу, а тому певні стереотипи можуть переходити у менталітет.

Виникнення терміна «менталітет» деякі вчені пов'язують із латинським словом «mens» і близьким до нього «mentalis» (mens, mentis – розум), яке зародилося у мові середньовічної схоластики [3, с. 25]. Інші вчені припускають, що «менталітет» походить від французького еквівалента «mentalite», що означає «світосприйняття» [4, с. 19].

У більшості європейських країн цей термін почав активно використовуватися в науковій літературі лише із середини XIX століття і звучить різними мовами майже ідентично. Причому, у французькій мові «mentalite» – це спрямування думки, розуму, склад розуму. Англійською мовою «mentality» – це розвиток розуму, склад розуму, німецькою «die mentalitat» – склад розуму, образ мислення, спосіб мислення [5, с. 158].

Вперше у сучасному значенні «менталітет» вживає американський філософ Ральф Емерсон (1856 р.). Мислитель розкрив зміст поняття менталітету, вивчаючи основне метафізичне значення душі як першоджерела цінностей та істин. У результаті поняття «менталітет» почали використовувати представники соціології та інших напрямів філософії, зокрема неокантіанства, феноменології, психоаналізу [6, с. 19].

Тлумачний словник української мови визначає менталітет як «сукупність психічних, інтелектуальних, релігійних, естетичних і т. ін. особливостей мислення народу, соціальної групи або індивіда, що проявляються в культурі, мові, поведінці» [7, с. 518].

У сучасних англійських словниках термін «mentality» інтерпретується так: «якість розуму, характерна для окремого індивіда чи класу індивідів»; «узагальнення усіх характеристик, які розрізняють розум»; «спосіб чи сила розуму»; «образ думок, напрям чи характер мислення»; «сума розумових здібностей та можливостей» [8, с. 28]. Як бачимо, менталітет і в українській, і в зарубіжній словниково-відомковій літературі асоціюється з процесом мислення, яке ототожнюється із соціумом чи її окремим представником.

Зарубіжні літературні джерела визначають менталітет як те, що зумовлює розвиток суспільних відносин. Наприклад, Д. Філд підкреслює, що «менталітет – стійкий склад розуму, який має якщо не логічну форму, то системний характер, оскільки корениться в матеріальному житті та розповсюджується серед значної частини населення, безпосередньо впливає на економічні, соціальні та політичні відносини» [9, с. 8].

Правники виділяють поняття «правовий менталітет» у сфері державного управління суспільними відносинами. В. Коваленко підкреслює, що правовий менталітет – це світосприйняття тієї чи іншої соціальної групи, класу, нації, народу і суспільства держави, права, способу їх існування і функціонування. Він відображає особливу роль правової та політичної реальності в житті суспільства. Правовий менталітет – це стан розуму колективного суб'єкта політики стосовно шляху і способу реформування права і держави, їх структурно-функціональних компонентів (правової системи, форми правління, політичного режиму, функцій права і держави тощо). Правовий менталітет соціальної групи, класу, народу, нації визначається матеріальними умовами їхнього життя, рівнем розвитку суспільства загалом, впливом на склад його мислення світового суспільства. Залежно від ситуації, що склалася, правова ментальність того чи іншого суспільства може істотно впливати на державно-правовий розвиток суспільства [10, с. 20].

Отже, правовий менталітет – це історично зумовлене ставлення групи людей до напрямів розвитку законодавчої сфери, виконавчої дисципліни та судового вирішення спірних питань заради виокремлення людиною себе та своєї участі у державотворчих процесах. Усі суспільні та державотворчі процеси формуються під впливом суспільного досвіду минулого групи людей, держави та нації, що має безпосередній вплив на їхнє майбутнє. Тому багато вчених звертають увагу на актуалізацію проблеми української ментальності у процесі усвідомлення нами своїх інтересів щодо державної діяльності для своєчасного реагування на суспільні потреби.

У великій кількості наукових публікацій та досліджень звертається увага на те, що коли в правовій системі існує криза правових традицій, то правовий менталітет стає виразником правового нігілізму. Подібна ситуація спостерігається у правовій системі України, коли вікове перебування в бездержавному національному

стані, наявність в Україні тоталітарних режимів, безперечно, вплинули на народ та призвели до трансформацій, до глибоких «тріщин і корозій» у сформованій тисячоліттями національній правовій спадщині українців. За таких обставин український народ перейняв негативні проєкції домінуючих культур, зокрема комплекс меншовартості (культурної, моральної та правової зокрема), негативний стереотип українця постійно нав'язували в праву ментальність польська влада – як «різуна», «гайдамаки», «бандита»; спочатку імперської Росії, пізніше комуністична, радянська влада – як «хохла малороса», «заробітчанина», «бендери» тощо. Усе це заклало у внутрішній суб'єктивно-правовий, ментальний склад українця стереотипи млявого, дикуватого, приниженого, примітивного, жадібного і безвольного селянина-роботяги. Внаслідок цього у правовій системі України переважно панує менталітет із такими рисами, як повна недовіра до сили права, справедливості, негативне ставлення до державної влади та її представників, песимізм тощо [11].

А наріжним каменем для нашого суспільства, що вже протягом століть увійшов до українського менталітету, стає відсутність власної правової традиції, що призводить до постійних правових колізій та запозичень у інших країн. Це, у свою чергу, створює стереотипи недовіри суспільства до органів державної влади, несприйняття європейського способу реформування, що далекий від українського менталітету, та використання права суб'єктивно, заради власних меркантильних інтересів.

Дана ситуація не може не вплинути на процес працевлаштування молодих фахівців, які тільки закінчили ВНЗ. Однією з причин складностей працевлаштування молоді в Україні експерти визначають проблеми освіти, а саме застарілий підхід до навчання студентів [12]. Тобто проблеми, пов'язані з недостатньою професійною підготовкою, відзначаються як основні фактори, які не дозволяють випускникам ВНЗ і молодим фахівцям якісно адаптуватися на ринку праці, що призводить до труднощів у працевлаштуванні.

Цей стереотип постійно обговорюється представниками влади, але до консенсусу державні діячі досі не прийшли. А тому почали реформувати сферу освіти за європейським зразком. Ми прийняли Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [13], та ряд наказів Міністерства освіти і науки України, що мали позитивно вплинути на правничу освіту та створити позитивні стереотипні уявлення про старт кар'єри молодого фахівця. Поряд із цим станом натепер ми все ще не знайшли придатного законодавства для навчання громадян України, а європейське співтовариство відмовляється потроху від тих здобутків, на які ми так рівняємося.

Наприклад, Проект Закону № 7147 від 28.09.2017 про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії [14] внесений народними депутатами Мустафою

Найємом, Оксаною Сироїд, Світлоною Заліщук, Оленою Сотник та ін. Вони пропонують встановити, що у нас в країні юристами є тільки представники чотирьох «правничих» професій – це ті, хто працює судьями, адвокатами, прокурорами та нотаріусами. Такий обмежений та несистемний підхід до юридичної освіти привносить безліч неузгодженостей у державне управління, а на думку громадських активістів, збільшить і так досить поширену на Україні корупцію.

Слід зазначити, що за радянських часів проблема працевлаштування молоді реально враховувалися в комплексі короткострокових і довгострокових заходів з реалізації принципу загальної зайнятості населення. Протягом довгих років держава була монополієм роботодавцем, який гарантував зайнятість, і громадяни були впевнені у завтрашньому дні. Умови виходу молоді на ринок праці були жорстко регламентовані. Для забезпечення зайнятості молоді застосовувалося цільове бронювання робочих місць, а також централізований розподіл випускників навчальних закладів на різні підприємства, установи та організації. Це створило позитивний стереотип для держави.

Натепер держава законодавчо розробила шляхи до усунення цієї проблеми, проте на практиці показала свою неспроможність захистити громадян та дійсно надати можливість заробляти на життя своєю працею, яку вони вільно вибирають або на яку вільно погоджуються.

У результаті випускники ВНЗ стикнулися з проблемою працевлаштування в частині самостійного пошуку робочого місця (а не за допомогою державних механізмів працевлаштування), до чого більшість не була готова, перш за все, через невідповідність якості здобутої освіти вимогам ринку праці, який, у свою чергу, хоче йти у ногу з американськими та європейськими стандартами. А тому створився дисбаланс між кількістю і якістю підготовлених спеціалістів та вимогами сучасної економіки, який не ліквідовано досі.

Громадяни не впевнені, що працюватимуть за вибраним фахом, а матеріальна та економічна нестабільність у державі завершує формування із перспективного юриста теперішнього продавця, маркетолога, логіста і т.д. Роботодавці ж, у свою чергу, не бачать якісної професійної підготовки у молодих кадрах, очікуючи, що співробітник матиме вищу юридичну освіту, практичну базу та відповідний життєвий досвід для роботи на певній посаді.

Сучасні підприємства, установи та організації незалежно від форм власності занепокоєні вирішенням оперативних поточних питань, практично не турбуються про наявний персонал та формування кадрового резерву для їх оновлення. Трапляються випадки із застосуванням хижачьких засобів одержання тимчасових вигід. Прикладом є практика набору молодих співробітників тільки на випробувальний термін із подальшим звільненням і формулюванням щодо невідповідності займаній посаді. Питання про підвищення кваліфікації на багатьох підприємствах не розгляда-

ється, і вся ця відповідальність лягає важким тягарем на плечі молодих недосвідчених правників.

Непередбачуваність ринку праці, відсутність повної інформації про вакансії, надлишок випускників окремих спеціальностей призводять до того, що молодий фахівець стає на облік у службі зайнятості або ж сам, використовуючи свої творчі здібності, шукає роботу. Нерідко він змушений влаштуватися на роботу не за фахом і здобувати нову освіту. Усе це призводить до витрат як його особистих коштів, так і коштів держави і роботодавця.

Збалансувати цей очевидний конфлікт інтересів мала би насамперед держава, представники якої не втомлюються проголошувати, що «молодь – це наше з вами майбутнє». Звідси постає необхідність напрацювання ефективної державної політики щодо працевлаштування молоді. Особливо з огляду на ті негативні тенденції, які попитом тривалого часу спостерігаються в економіці України. Понад те, загострення проблеми молодіжного безробіття тягне за собою цілу низку соціальних небезпек для суспільства загалом, таких як відтік талановитої молоді за кордон, відсутність самореалізації за вибраною спеціальністю та інші. При цьому масштаб та глибина останніх збільшуються мало не у геометричній прогресії щодо кількості молодих осіб, які втратили або не можуть знайти роботу.

Сьогодні виключно в загальному сенсі, скоріше за традицією і поза логікою, можна говорити про стереотип суспільства, сформований на соціальному попиті на освіту (ще радянський стереотип, що без диплому ти ніщо!) і попиту ринку праці на працівників. Насправді в сучасному українському суспільстві в галузі вищої освіти є один вид попиту – соціальний попит з боку членів суспільства.

В Україні маркетингові стратегії вищих навчальних закладів за великим рахунком спрямовані на стереотипний запит з боку батьків і абітурієнтів, які, вибираючи спеціальність і місце навчання, орієнтуються не на ситуацію на ринку праці (і тим більше не на прогнози щодо її зміни) та професійне орієнтування людини, а на соціальні стереотипи, у тому числі престижність вищої освіти чи якісь особистісні амбіції.

Висновок

Таким чином, вкотре наголошуємо на стереотипах нашого суспільства щодо працевлаштування молодих фахівців, у тому числі і фахівців спеціальності «Право». Вибір майбутньої правничої професії перебуває в прямій залежності від економічної ситуації в Україні і відбувається стихійно, під впливом сформованих стійких мотиваційних стереотипів, які сформувалися у сталий менталітет української нації. Дана ситуація негативно впливає не лише на працевлаштуванні юристів, але й на подальше ставлення до своїх функціональних компетенцій та людських якостей представників найбільш елітної професії в Україні.

Успішне ж працевлаштування за напрямом навчання залежить від мобільності системи освіти в частині швидкої адаптації освітніх програм до вимог ринку праці і від наявності ефективної системи професійної орієнтації молоді. Важливим етапом нині є вибір єдиної якісної моделі юридичної (правничої) освіти, яка не тільки була б запозичена у розвинених країнах сучасності, але й адаптована для української ментальності шляхом збільшення уваги до її позитивних аспектів.

Знищити стереотип про відсутність тяглої правової традиції в Україні можна шляхом реформування органів державної влади відповідно до українського менталітету. Адже без цієї основи населення все більше утвердиться у своїх уявленнях і про подальший розвиток держави не можна говорити взагалі.

Необхідний дієвий комплексний державний механізм для усунення стереотипних протиріч між вимогами ринку праці, мотивацією молоді до здобуття освіти та можливостями сучасної системи освіти в Україні. Адже ці стереотипи є одним із факторів, які визначають стан молодіжної зайнятості та важливість ролі держави у її вирішенні.

Список використаних джерел:

1. Словник іншомовних соціокультурних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/39/53409/260954.html>
2. Липшман У. Общественное мнение / Уолтер Липшман ; [пер. с англ. Т. В. Барчунова]. – М.: Институт Фонда "Общественное мнение", 2004. – 384 с.
3. Ануфриев Л. В. Лесная // Социально-политический журнал. – 1997. – № 3. – С. 16–27.
4. Гуревич А. Я. Проблема ментальностей в современной историографии / А. Я. Гуревич // Всеобщая история: дискуссии, новые подходы. – М. – 1989. – № 1 (24). – С. 75–89.
5. Пушкарев Л. Н. Что такое менталитет? Исторические заметки / Л. Н. Пушкарев // Отечественная история. – 1995. – № 3. – С. 158–166.
6. Шаронова Е. А. Менталитет личности: философско-этический анализ : дисс. ... канд. филос. наук / Е. А. Шаронова. – Уфа, 1999. – 148 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Т. Бусела. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
8. Лубський Р. А. Политический менталитет: методологические проблемы изучения и российские реалии : дисс. ... канд. фил. наук / Р. А. Лубський. – Ростов н/Д., 1999. – 190 с.
9. Филд Д. История менталитета в зарубежной исторической литературе / Д. Филд // Менталитет и аграрное развитие России (19–20 ст.): материалы международной конференции. – М., 1996.
10. Коваленко А. И. Краткий словарь-справочник по теории государства и права / А. И. Коваленко. – М., 1994. – 96 с.
11. Павлов С. С. Правовий менталітет та правова традиція [Електронний ресурс] / С. С. Павлов // Актуальні проблеми держави і права. – 2006. – Вип. 29. – С. 35–38. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2006_29_7.
12. Поліщук Н. Динаміка та географія безробіття в Україні та ЄС у 2012–2013 [Електронний ресурс] /

Н. Поліщук. – Режим доступу: <http://infoflight.org.ua/content/dinamika-tageografiya-bezrobittya-v-ukrayini-ta-ies-u-2012-2013-rr>

13. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми держава-

ми-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/>

14. Проект Закону про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62613

Статья посвящена исследованию стереотипов трудоустройства выпускников специальности «Право». Связан украинский менталитет с современным состоянием трудоустройства молодежи в Украине. Определены наиболее характерные стереотипные проблемы молодых юристов и работодателей при трудоустройстве по окончании вуза.

Ключевые слова: высшее образование, высшие учебные заведения, менталитет, юридическая профессия, трудоустройство, стереотип.

The article is dedicated to research of stereotypes of employment of graduates of the specialty "Law". The Ukrainian mentality is associated with the current state of employment of young people in Ukraine. The most characteristic of theoretic problems of young lawyers and employers is determined at employment after graduation.

Key words: higher education, higher educational establishments, mentality, legal profession, employment, stereotype.

